

סימן ב

חסר בקליפת האתרוג

סימן תרמ"ח שעה"צ ס"ק כ"ז: כי כמה קליפות באתרוג אחת קליפה ירוקה דק מאד ולפנים ממנו היא הקליפה העבה קצת שיש בה חריפות כשאוכלין אותה ואח"כ מתחיל בשר האתרוג שהוא לבן ולפנים ממנו יש כמו עגול ובו מונחים גרעינין וזה נקרא חדרי הזרע והשו"ע מיירי בהקליפה העליונה שהיא דקה כגליד שאינו מחסרו מגוף האתרוג כדעת הר"ן וכן העתיקו האחרונים ואף דבתשובת הרא"ש [צ"ל הרשב"א] שהובא בב"ח לא משמע הכי אלא אפילו אם ניטל גם קליפה העבה אם אינו נחסר מבשר האתרוג שהוא הלבן שבו בשר וכן משמע מלשון הרא"ש להמעין שכתב שלא ניטל מן הלבן כלום וכן יש ליישב ג"כ לשון הטור מכתב ולא ניטל מן הבשר כלום וע"כ דמה שהר"ן קורא קליפה עבה הוא קורא קליפה דקה נגד בשר האתרוג שמכפנים ס"מ לדינא צריך לנקוט כדעת הר"ן וב"מ לשון הרמב"ם מדכתב שאינו מחסרו וכאמת כ"ז מכיון הב"י במש"כ אבל הר"ן כתב וכו' וכן דעת הרמב"ם וכו'.

ענף א

השגות החזו"א ומו"ם במקורות בראשונים

והשיג החזו"א באו"ח סימן קמ"ז ס"ק א': ולא מצינו כאן פלוגתא דמש"כ הר"ן בפ"י הראשון היא הקליפה העבה שיש בה חריפות היינו בשר הלבן שסביב חדרי הזרע קרי קליפה וכו' (עיי"ש לראיותיו) ונראה דכל הירוק הוא בכלל קליפה ואינו

אוכל בפ"ע והאוכל הוא לבן ואין חסר פוסל אלא באוכל וכו'.

ומתחילה נדון בראשונים שהביאום המשנ"ב והחזו"א ואח"כ בשאר דברי הראשונים והאחרונים. ראשית מאי דפירש החזו"א בר"ן דקליפה העבה שיש בה חריפות היינו בשר הלבן, לענ"ד תמיה נינהו דהרי במציאות חזינן דלית ביה חריפות כלל.

ואולם לענ"ד אין מוכרח בר"ן כדעת המשנ"ב מטעם אחר והוא דכל מה דדחה הר"ן לפירוש של נקלפה על קליפה העבה שיש בה חריפות היינו מחמת מאי דהחזו"א בכו"י ופמ"ג כתבו מכיון דא"א לצמצם ועל כן אין לקלפו לגמרי אבל דנימא שבאותה קליפה שייך בו חסר לא הזכיר, ואדרבא הרי האחרונים מסכימים שא"א לצמצם ג"כ בין הגליד החיצון לאותה קליפה שתחתיו, ואעפ"כ קלפו על כרחק שניטל גם מקצת מאותה שכבה שניה ואעפ"כ לא נעשה חסר, וה"ז ראייה לחזו"א.

ואמנם ברמב"ם לכאורה מדויק כמשנ"ב מדכתב בפ"ח ה"ז: נקלף החיצון שלו שאינו מחסרו אלא ישאר ירוק כמות שהוא ברייתו וכו'. וצ"ב במאי דכתב כמות שהוא ברייתו, דאי מחמת שינוי מראה הוי סגי למימר שישאר ירוק ולכאורה במש"כ כמות שהוא ברייתו משמע דהוי שיעור באינו מחסרו והוא דכל שניטל קצת מהקליפה השני' הירוקה שוב אינו אותו צבע ירוק שבברייתו והוי חסר. ועיין ברבינו אברהם מן ההר דגמי קליף כן ברמב"ם דכאהינא סומקא היינו כעין תמרה האדומה הנושרת קליפתה העליונה והיא דקה כל כך שנשאר אדום כמו שהיה, כשר.

וברמב"ם כן פסק הכלבו בהל' לולב, ודבר נפלא הוא שהאורחות חיים שבד"כ איהו מקור לפסק הכלבו בזה מפורש להיפך מיניה דכתב בסט"ז: ודוקא הקליפה בלבד אבל אם נטל מן

הלבן עמה כלום חסר הוא ופסול. הרי שפסול חסר שייך לדידיה רק בלבן וכהבנת החזו"א.

ובאורחות חיים מצינן חבל גדול מן הראשונים ראשית שו"ת הרשב"א ח"א סימן נ"ח דאין חסרון אלא בשחסר מבשר האתרוג שהוא הלבן, וכ"כ הרא"ש בסימן י"ז שלא ניטל אלא הקליפה האדומה ולא ניטל מן הלבן עמה כלום וכן משמע בקיצור פסקי הרא"ש דלא נטל מן הבשר. כל זה כדציין המשנ"ב. ואולם עוד רבים הם עיין בראב"ד בתמים דעים וכן בהלכותיו דכתב: והאי נקלף דקאמרינן דוקא הקליפה בלבד אבל אם ניטל עמה מן הלבן כלום חסר הוא ופסול בכאיסר. וכ"כ רבינו ירוחם בנתיב שמיני ח"ג: ומיירי שלא ניטל אלא הקליפה ולא ניטל מן הלבן כלום דאל"כ הו"ל חסר. וכ"כ תלמיד הרמב"ן והמאירי במתני' אלא שבקליפה אי אפשר שלא ינטל מן הלבן קצת ונמצא חסר ושיעורו בכאיסר אלא בדרך גרידה נאמרה. וכ"כ במגן אבות סכ"א.

ונמצא דברוב רובן מן הראשונים מפורש דלא שייך חסר אלא בקליפה הלבנה והמה הרא"ש, רשב"א, רבינו ירוחם, טור, מאירי, ראב"ד, תלמיד הרמב"ן, רע"ב, וספר המכתם. וכנגדם חזינן לר"ן שאינו מוכרח לענ"ד לכאן או לכאן וכן ברמב"ם ורבינו אברהם מן ההר שלענ"ד הם היחידים שיתכן דס"ל ששייך חסר אף בקליפה ירוקה השניה.

וישוב ראיתי בברטנורא שנקט לשון הרמב"ם ואעפ"כ נקט חסר רק בלבנה וז"ל: והאי נקלף לא שהוסרה הקליפה עד שנראה הלבנונית שבתוכו, דהאי הוי חסר ופסול, אלא שנקלף ממנו גלד דק ומראהו ירוק כאשר בתחלה. ע"ע בספר המכתם דדוקא שאין בקלף נכנס ואינו אלא קליפה דקה שעליו שאינו מתחסר בה כלל אבל אם נכנס הקלוף ונטל עמו מן הלבן כלל ה"ז חסר ופסול.

ולענ"ד מכיון דבמפורש מצינו רק לסוברים דשייך חסר אך ורק בלבן אבל שיפסל חסר אף בקליפה ירוקה השניה לא מצינו מאן דכתב כן מפורש, ועל כן נלע"ד דילמד סתום מן המפורש בפרט דמצאנו ראשונים מפורש שהרכיבו את הלשונות, ועוד דכל מקום שאפשר להשוות הדיעות ולא לחלקם יש להשוותם ואפילו בדוחק (כלשון תה"ד ש"ך וחת"ס בכמה דוכתי).

ולענ"ד יש ליישב כן אף ברמב"ם דמש"כ ירוק כברייתו קאתי לדון בנדון של שינוי מראות הכשירות וכמו שכבר ציין המג"א במפורש ולא בא לדון בדין ושיעור לחסרונו. ובאמת אף השעה"צ שציין לרמב"ם לא ציין לתיבות שנשאר ירוק כברייתו אלא רק שאינו מחסרו, וא"ה הרי דמחמת הרע"ב וכל שאר הראשונים שהוזכרו לעיל י"ל דהיינו שלא נראה הלבן דכל שנראה הלבן שוב א"א לצמצם וודאי חסרו.

ואח"כ ראיתי דכפירושינו ברמב"ם כ"כ בספר תורת ד' סימן ל"ב ד"ה ולפ"ז, בשם גדולי הוראה וזתד"ש: שאין כוונתו לומר דאחר שנקלף נשאר ירוק ממש שהוא נגד המציאות כמ"ש הרא"ש ורש"י רק כוונתו הוא שלא נקלף רק הגלד על האתרוג שלא יהא חשש חסר, אבל לא מיירי כלל אם נשאר ירוק אחר שנקלף או אדום רק שלא יהא נחסר הקליפה הירוקה [לגמרי].

ענף ב

שיטות האחרונים בזה

ומכאן קאתינן לדברי האחרונים ומתחילה ללשון המחבר שמפורש העתיק ללשון הרמב"ם, שבהשקפה ראשונה היה נראה לומר שפסק כמשנ"ב שחסר שייך אף בקליפה השניה

אע"פ שלא נחסר מהלבן. וכן דייק השעה"צ מדברי הב"י ממאי שהביא את דברי הרא"ש ואח"כ כתב אבל הר"ן וכו' הרי דהבין דהמה חולקים והמשיך דוכן דעת הרמב"ם.

ואמנם אף דבב"י משמע כן, אבל המגיד משנה מפרש בדעת הרמב"ם דחסר שייך דוקא בלבן דפירש דחזית פסולו מפני שאינו הדר ולפיכך אע"פ שאינו מגיע עד הלבן פסול, ע"כ. הרי מוכרח מיניה דחסר שייך דוקא בלבן, וכביאור שבסוף הענף דלעיל.

וכן נראה עולה מהחיי אדם בכלל קנ"א ס"ה דכתב: האתרוג מבחוץ יש לו קליפה ירוקה דק מאד ולפנים ממנו היא הקליפה העבה לבנה והוא בשר האתרוג ולפנים ממנו יש כמו עגול ובו מונחים גרעינים וזה נקרא חדרי הזרע. ואם נקלף אותה קליפה הירוקה שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמו שהוא ברייתו, כשר, אפילו נקלף כולו ובלבד שנשתייר בו כל שהוא וכן סתם בשו"ע, ע"כ.

הרי דלמרות שמעתיק ללשון הרמב"ם והשו"ע בכ"ז נקט כמילתא דפשיטא דלא שייך חסר אלא בקליפה הלבנה. ועיין לקמן בפיה"מ לרמב"ם דשמא יש לפרשו כח"א ואיהו מקור ביאורו ביד החזקה.

ולדינא כן נקטו רוב מנינם ובנינם של האחרונים. עיין בט"ז תרמ"ח ס"ק ו' דמפרש בדעת הר"ן בדין ניקב: כל עובי האתרוג עד החדרים מבחוץ קרוי קליפה חיצונה וכו' ואין לטעות ולומר דקליפה החיצונה קרוי למה שהוא כמין גליד למעלה וכו' שהוא דק מאוד ואינו בכלל האתרוג אפי"י אם נקלף רובו מהאתרוג כשר וכו' דאלו עובי האתרוג מה שהוא בכלל בשר האתרוג ודאי אין משליכים אותם אלא אוכלים אותם שיש בו חריפות (וא"ה

שוב יתפרש הלבן אף לדעת הר"ן דלעיל) וכו' נמצא שלשה קליפות שייכים באתרוג. הא' הוא הדק מאוד שהוא כמין גליד למעלה בו אין שום פסול רק אם נקלף כולו כדאיתא אח"כ. הב' הוא הקרוי קליפה החיצונה היינו כל עובי האתרוג עד חדרי זרע ויש בו טעם חריפות כשאוכלין אותו בזה אמרי' דאם חסר בו קצת דפסול להרמב"ם אפי' בלא פילוש וכו'. הג' הוא קליפה פנימית שהיא בין זרע לזרע בתוך האתרוג עצמו וכו'. הרי גם בט"ז פסק כרשב"א רא"ש ראב"ד וכו'.

ואמנם בב"ח מפורש כמשנ"ב אליבא דהרמב"ם והר"ן. אך קשיא ראשית במאי דקמייתי סתירה בדעת הרא"ש, שבפסקיו פסק כרמב"ם ובתשובות חלק עליהם. ויש להשיב בתרתי ראשית התשובה הינו הרשב"א בסימן נ"ח ועוד דהרי אף ברא"ש גופה מפורש דבלבן הוא דשייך חסר וא"כ מאי דמשמע מיניה דכו"ע מודי דאף בקליפה שניה (שאינו הלבנה) נמי שייך חסר אינו מוסכם כלל וכלל ואף מאי דקמייתי בשם הראשונים נמי אינו מדוקדק.

אוצר החכמה

ואף בביכורי יעקב סק"ט מיקל מדכתב: וצ"ל כיון דאם ניטלה העור כולה א"א לדקדק שלא נוטל מעט מהבשר דהיינו מהלבן עמה לכן בעינן שישאר ג"כ קצת מהעור עד שיהיה עדיין מראה האתרוג ירוק במקום שנחסר, ע"כ.

ושוב ראיתי שכתב שם בפירוש: השניה היא הקליפה החיצונה והיא כל עובי האתרוג עד חדרי הזרע ומראה לבן. וכמו כן הערוך השולחן בס"ז בדין ניקב נמי העתיק לדברי הט"ז שבקליפה הדקה עד הבשר הלבן לא שייך בו שום פסול מלבד לנקלף. וכ"נ בגר"ז דחסר שייך רק בגוף בשר האתרוג. וכ"כ המאמר מרדכי בס"ק ג' שדברי הט"ז נכונים ומוכרחים, וכן החזו"א שצוין לעיל.

וכן נראה שנקטו מפרשי הש"ס עיין בשפת אמת ל"ה ע"ב ד"ה והתנן נקלף: ובפיה"מ להרמב"ם כ' דנשאר ירוק דאל"ה הוי חסר כל שהוא וכו'. עיי"ש דקאתי למעט מבאם נראה הלבן. [נאמנם בדברי הפיה"מ להרמב"ם לענ"ד אפשר לומר לכאן ולכאן וזל"ש: ואינו רוצה בנקלף שתהיה נקלפת [הקליפה] הירוקה עד שיראה הלבן כי זה נכלל באמרו חסר כל שהוא אבל רוצה לומר שנקלף ממנו גלד דק א' מאותו הגלד הירוק, ע"כ. אבל ע"פ הברטנורא וספר המכתם ומאירי מוחלט כשפ"א וסייעתו. ואם בהשקפה פשוטה משמע דשייך חסר רק בלבן ועל כן הצריך להשאיר מהירוק וזהו מקור החי"א והברטנורא דלעיל, ואך שמא יש מקום לדחוק במאי שהצריך גלד דק א' והיינו גלד מיוחד והוא הדק של השעה"צ אבל לענ"ד א"א לדקדק כן.

וכן נראה לדייק מדברי הכפות תמרים בדף ל"ה ע"א דכתב: וא"ת דילמא הוא לימון או נרנג"ה שהעץ שוה לפרי הטעם וחריפות, י"ל דעיקר פריו של הלימון והנרנג"ה הוא החמוץ שבתוכו והוא מרובה על קליפתו, ונמצא דעיקר פריו הוא חמוץ ואין עצו חמוץ אלא טעמו כקליפת הפרי, אבל אתרוג חמוץ שבתוכו הוא מועט וזה לא נחשב לפרי ועיקר פריו הוא קליפתו דהיא גסה ביותר ויש בה מרירות וחריפות וטעם עצו כטעם פריו, ע"כ. ונראה דמוכרח מדבריו דודאי אין כוונתו לקליפה השניה של השעה"צ דהרי שיעור האי קליפה שווה לכל פירות הדר, וא"כ בזה אין לכנותו לפרי שבו יהא שייך חסר מדין לקיחה תמה, וע"כ דרק הקליפה הלבנה איהו שם הפרי שבו. ועיין בשו"ת חתם סופר או"ח סימן ר"ז שהוא סימן עצם באתרוג מן התורה, וכ"נ בשו"ת שכות יעקב או"ח ח"א סי' ל"ו.

ענף ג

אוצר החכמה

1234567

סיכום השיטות והנראה לדינא

לסיכום הראשונים שס"ל שיש ד' קליפות לאתרוג במפורש לא מצינן מאן, ורק פירשו הב"י והמשנ"ב כן בדעת הר"ן והרמב"ם ור"א מן ההר וכלבו. (והרמב"ם בפיה"מ משמע להיפך מזה, ואף בר"ן לענ"ד אפשר לפרש ג"כ להיפך מיניהו וכן פירשו הברטנורא ט"ז וחיי"א וערוה"ש) ובאחרונים מצינן לבית יוסף, ב"ח, (שמא הפמ"ג) ומשנ"ב.

והחולקים דסבירא להן שיש רק ג' קליפות באתרוג וחסר שיך רק בלבן המה: הרשב"א, רא"ש, רבינו ירוחם, טור, מאירי, ראב"ד, תלמיד הרמב"ן, ברטנורא, ופשטות פיה"מ לרמב"ם, אורחות חיים, וספר המכתם.

ובאחרונים מצינן: ט"ז, ביכורי יעקב, חיי אדם, גר"ז, ערוך השולחן, חזון איש, כפות תמרים, חתם סופר, שבות יעקב, מהר"ם אלשיך, (אליו שלח השכו"י), ומאמר מרדכי ושפת אמת. ולכאורה זה רוב בנינים ומנינים מן הראשונים ואחרונים ובצירוף לס"ס דבעינן דוקא חסר כאיסור, שוב יש להקל כל שאינו חסר מן הלבן אלא מן הירוק בפחות מזה.

ולסיומא דמילתא נראה להוסיף ידיעה מהחזו"א שמבוסס על שיטתו בחסר ואשר יועיל לנו בסוגיות אחרות דכתב בסימן קמ"ז סס"ק א': ומסתבר דוקא באיגלד כל עור החיצון והירוק הוא רק מחמת מראה פני הבשר אבל נשתייר מעור העור אינו בכלל גלודה כמו לענין טריפות, ע"כ.

ולפ"ז כל שלא נקלף כל הקליפה החיצונה מעוביו עדיין אינו בכלל נקלף ונפ"מ לנקלף ושינוי מראות הכשירות דאפי'

פסוקים

אי נפסול בכה"ג לכאורה דוקא בנקלף כל העובי. ואולם אין זה מוכרח דשמא מכיון דהשינוי מראה בא כתוצאה משינוי בקליפת האתרוג ואין הפסול מחמת הנקלף אלא השינוי שמא בכה"ג נמי יש לפסול וצ"ע] ע"ע לקמן דהארכנו להכריע בדין נקלף ושינוי מראות הכשירות.

ולאחר כותבי כל הנ"ל בדקתי הדברים במציאות ושוב נתלבטתי במציאות, דהבחנו שבאתרוגים הצהובים פעמים רבות הקליפה הלבנה מגעת סמוך ממש לגליד החיצון ממש עד שנראה שאין שום קליפה בינו ובין הגליד החיצון, ואף בירוקים אין הדבר מוחלט, וא"כ יתכן שכל שנחסר כ"ש שבכ"ש יותר מגליד החיצון יפסל אף לחזו"א (וכפי שהעלנו בפשטות רוב הראשונים).

הפסוק

הפסוק

ושמא לכך נתכוין הט"ז בס"ק ו' דכתב: שלשה קליפות שייכים באתרוג הא' הוא הדק מאוד שהוא כמין גליד למעלה בו... הג' הוא קרוי קליפה החיצונה היינו כל עובי האתרוג עד חדרי הזרע ויש בו טעם חריפות כשאוכלין אותו בזה אמרי' דאם חסר בו קצת דפסול... אין בו שום חילוק עוד וכולו חד הוא ומה גבול יש לחלוק בו וכו'. ושמא לכך נתכוין המשנ"ב ונמצא לפ"ז שיושבו הדיעות וא"ה שוב ודאי דיש להחמיר כל שנחסר כל שהוא מתחת לגליד החיצון. בפרט באתרוגים הצהובים.